

почуття національної самосвідомості, глибокої поваги до історії, культури, мови, традицій, духовних потреб українського народу, а також інших народів, шанобливе ставлення до історико-культурної спадщини [10, с. 144]. Серед пріоритетних напрямків діяльності Спілки П. Тронько виділяє всебічне дослідження та збереження історичних міст і сіл, яких в Україні налічується 30 тисяч, в їх числі понад 800 міст і містечок, яким минуло 300 років. Серед завдань Спілки – розробка програми "Історичні міста і села України", видання осучасненої багатомовної "Історії міст і сіл України", реалізація довгострокової програми "Пам'ять втрачених сіл", яка передбачає створення літопису населених пунктів, зниклих із географічної карти України у ХХ ст. Національна спілка краєзнавців України разом з Національною академією наук України, Службою безпеки України, Українським культурно-просвітницьким товариством "Меморіал" виявила ініціативу з підготовки серії книг "Реабілітовані історією".

Таким чином, історіографічний аналіз наукової літератури, присвяченої пам'яткоохоронній діяльності різних інституцій в Україні протягом періоду незалежності, свідчить про значну актуалізацію інтересу до різних аспектів цієї проблеми. Однак спеціальні дослідження відсутні, оскільки ці проблеми розглядаються лише в контексті вивчення більш глобальних питань пам'яткоохоронної царини. З одного боку, зважаючи на те, що всі ці інституції діють взаємопов'язано, напрямки їхньої роботи тісно переплітаються, доповнюючи одна одну, їх і потрібно так цілісно розглядати. Однак, на нашу думку, можливо було в варто приділити увагу окремому вивченню ролі наукових установ, громадських організацій, міжнародних інституцій в охороні культурної спадщини сучасної України, щоб узагальнити цей доробок в єдиному комплексному дослідженні.

1. Акуленко В. На перехресті закону і совісті: нариси, памфлети, спогади. – К.: Українська енциклопедія, 2001. – 456 с. 2. Андрес Г.О. Охорона культурної спадщини України в контексті світових інтеграційних процесів (друга половина ХХ – початок ХХІ століття): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 26.00.05 "Музеєзнавство. Пам'яткознавство". – К., 2009. – 20 с. 3. Бевз М.В. Методологічні аспекти збереження, реставрації та регенерації заповідних містобудівних ансамблів і комплексів / Б.М. Бевз // Проблеми збереження і використання культурної спадщини в Україні: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 25-27 трав. 2005 р. – Слов'янськ: Печатний двор, 2005. – С. 14-17. 4. Гевель К.М. Регіональний рівень управління сферою збереження історико-культурної спадщини в Україні / К.М. Гевель // Реформування системи державного управління та дер-

жавної служби: теорія і практика: матер. наук.-практ. конф. (22 жовтня 2010 р.): у 2 ч., Ч. 2 / за наук. ред. чл.-ред. НАН України В.С. Загорсько-го. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2010. – С. 27-31. 5. Горбик В. Діяльність державних інституцій і громадських організацій з охорони культурної спадщини: історія, теорія, практика / В. Горбик, Г. Денисенко // Проблеми збереження історико-культурної спадщини Києва / Горбик В.О. (відповідальний редактор), Даниленко В.М., Денисенко Г.Г., Катаргіна Т.І. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2009. – С.5-42. 6. Горбик В. Проблеми дослідження і збереження пам'яток історії та культури в Україні / В. Горбик, Г. Денисенко // Український історичний журнал. – 2004. – № 2. – С. 139-145. 7. Демиденко О.О. Увічнення та збереження історії козацтва в пам'ятках культури України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 "Історія України". – К., 2006. – 20 с. 8. Денисенко Г.Г. Воєнна історія України в контексті дослідження і збереження культурної спадщини / Г.Г. Денисенко. – К.: Інститут історії України НАН України, 2011. – 289 с. 9. Жадко В.О. До проблеми збереження історичної спадщини та формування законодавчої бази / В.О. Жадко // Гілея. – 2010. – № 33 (I). – С. 2-9. 10. Історико-культурна спадщина України: проблеми дослідження та збереження / НАН України. Ін-т історії України та ін.; Відп. ред. В. О. Горбик. – К., 1998. – 400 с. 11. Кондель-Пермінова Н. Збереження архітектурно-містобудівної спадщини України у контексті розвитку міст / Н. Кондель-Пермінова // Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини: 36. наук. пр. з мистецтвознавства, архітектурознавства і культурології / Акад. мист-в України, Ін-т проблем сучасн. мист-ва. – 2009. – № 6. – С. 92-116. 12. Кубальський О.Н. Пам'ятки Києва у Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО / Кубальський О.Н., Федорова Л.Д. // Проблеми збереження історико-культурної спадщини Києва / Горбик В.О. (відповідальний редактор), Даниленко В.М., Денисенко Г.Г., Катаргіна Т.І. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2009. – С. 43-73. 13. Курило Т.В. Становлення і розвиток законодавства про охорону культурної спадщини в Україні: історико-правове дослідження: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 "Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень" / Т.В. Курило. – К, 2003. – 18 с. 14. Прибега Л.В. Сутність та зміст поняття "охорона" в архітектурному пам'яткознавстві / Л.В. Прибега // Праці Науково-дослідного Інституту пам'яткоохоронних досліджень. – К., 2008. – Вип. 4. – С. 470-492. 15. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони культурної спадщини: Закон України. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua> 16. Про культуру: Закон України від 12.01.2011 р. № 2778-VI // Голос України. – 2011. – № 4. 17. Тронько П. Історичне краєзнавство: крок у нове тисячоліття (досвід, проблеми, перспективи) / Тронько П. – К.: НАН України, Інститут історії України, 2000. – 125 с. 18. Холодод В.Д. Державне управління охороною культурної спадщини в Україні: стан і перспективи розвитку / В.Д. Холодод // Державне будівництво. – 2011. – № 1. Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2011-1/index.html> 19. Худолей О.С. Актуальні проблеми пам'яткоохоронної справи в Україні на сучасному етапі / О.С. Худолей // Гілея. – 2011. – Вип. 45. – С. 163-167. 20. Худолей О.С. Проблеми правового регулювання у галузі охорони культурної спадщини України / О.С. Худолей // Історичний архів. – 2012. – Вип. 9. – С. 175-178. 21. Худолей О.С. Трансформаційні процеси у сфері пам'яткоохоронної справи в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 "Історія України" / О.С. Худолей. – Луганськ, 2007. – 20 с.

Надійшла до редколегії 10.04.12

Р. Кузьмин, асп.

ЧЕШЬКО-СЛОВАЦЬКИЙ КОРПУС В ПОДІЯХ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917 – 1918 РР.)

Розглянуто виникнення і військову діяльність Чесько-словацького корпусу на теренах України в 1917-1918 роках. Здійснено спробу виділення головних напрямків діяльності чесько-словацьких військових формувань та їх співпрацю з органами влади Центральної Ради і більшовиками.

The analysis of establishment and military activity Czecho-slovak military corps in Ukraine in 1917 – 1918 years. An attempt separation of the main activities of Czechoslovak military units and their cooperation with authorities of the Central Rada and the Bolsheviks.

Традиційним об'єктом пильної уваги національних історіографів є процеси зародження та втілення в життя національних проектів. Не є винятками такої парадигми історична наука Чехії, Словаччини та України. Проблема української національної революції 1917-1921 рр. займає чи не найбільшу частину наукового доробку українських істориків. За свідченнями чеського дослідника Карела Піхліка [1], тематика виникнення чесько-словацького війська в добу Першої світової війни теж займає провідне місце у дискурсі чеських науковців. У зв'язку з цим, залишається актуальним дослідження

"успішного" досвіду чесько-словацького, польського, литовського, латиського, естонського та фінляндського національного рухів та причини невдач українського, білоруського, грузинського, вірменського, азербайджанського, "козацького" рухів народів Російської імперії, які зазнали невдачі в повоєнний період 1918-1922 рр.

Об'єктом нашого дослідження є процес формування збройної частин чехів і словаків, в завершальний період Першої Світової війни, перетворення їх в 1917 р. на автономний Чесько-словацький корпус, а також його вплив на процеси української національної революції.

© Кузьмин Р., 2012

Джерелами для дослідження слугували: мемуарна література чеських та українських громадських діячів, українська періодика 1917-1918 рр., а також документи Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України.

З вибухом Першої світової війни, військовий міністр В.Сухомлінов видав наказ від 7 серпня 1914 р. про формування "в Києві 1 чи 2 полків... Використання не бойове, а з політичних міркувань із налаштуванням на майбутнє повстання..." (на чесько-словацьких землях – *Прим.К.Р.*) [2, 13]. Місцем формування було обрано Київ, через близькість Південно-Західного фронту та проживання великої чеської громади на території Волинської губернії. За переписом населення 1897 року та офіційною статистикою початку ХХ століття, на Волині проживало 28 тис. чехів із російським підданством, а всього в Російській імперії проживало близько 100 тис. чехів [2, 7; 3, 96-97]. Перша військова формація – Чеська (Київська) Дружина складалась із добровольців. 28 вересня 1914 р. на Софійській площі вони склали присягу на вірність царю Миколі II та відбула на фронт. Запасні підрозділи теж знаходились у Києві, в тому числі в приміщеннях Київського університету ім. Св. Володимира. Станом на вересень 1914 р. у Чеській Дружині (4 роти) було більше 700 чехів та 16 словаків [1, 28].

Саме в Києві у грудні 1914 р. виник "Союз Чехо-Словацьких спілок" (голова В'ячеслав Вондрак), діяльність якого мала величезне значення для подальшого поповнення частин чесько-словацькими полоненими [4, 7-8]. Чехи склали майже 13% складу збройних сил Австро-Угорщини, що відповідало їх частці у населенні імперії, тоді як серед офіцерів їх чисельність (разом із словаками) не перевищувала 5,5 % [1, 11; 5, 47]. Полонені чехи та словаки стали основним джерелом поповнення національного військового підрозділу.

Успішне використання на фронті чеських частин, в якості розвідників у кінці 1914 р., зумовило розширення підрозділу до полку, а в 1916 р. до розміру бригади. Мобілізовані чехи-волинці склали основне ядро 2-го полку Чесько-словацької бригади.

Початок революційних подій у лютому 1917 р. та зречення Миколи II поклали початок низки спроб реформування російської армії на демократичних засадах. 6 квітня 1917 р. у Києві був скликаний з'їзд чехів та словаків. У будівлі київського університету зібралось 113 делегатів з 20 краєвих організацій, 93 військових делегатів з Чесько-словацької стрілецької бригади, представники з білгородського офіцерського табору та з Добровольчого корпусу сербів, хорватів і словенців, а також 116 делегатів з 98 таборів військовополонених. На з'їзді було ухвалено резолюцію, за якою Чесько-Словацька Національна Рада (ЧСНР), на чолі з Т.Масариком, визнавалась найвищим політичним орган чесько-словацького народу. Головою мав бути член ЧСНР, який буде на той час в Росії (від середини травня 1917 р. до початку березня 1918 р. ним був Т.Масарик), заступником став Богуміл Чермак, а секретарями Іржі Клецанда та Іван Маркович (словак) [1, 89].

Новий військовий міністр О.Керенський, "солнце русской революции" за висловом М.Грушевського [6, 153], виконуючи зобов'язання перед Антантою, планував відчайдушною атакою у червні 1917 р. врятувати репутацію Тимчасового уряду [7, 26]. Російське командування вирішило негайно приступити до формування Чесько-словацького корпусу (2-ї дивізії та запасних підрозділів). Під час контрнаступу німецько-австрійських військ у липні 1917 р. втрати особового складу чеських формувань склали майже 35%. Вони були відведені на територію Волині, в заплілля Південно-Західного фрон-

ту. Цікаво, що 2-й батальйон 2-го полку, сформований із мобілізованих "російських чехів" з Волині, відмовився займати позиції на першій лінії оборони, чим засвідчив перевагу формування бригади добровольцями, а не мобілізованими [1, 100; 8, 168].

Командир Південно-Західного фронту А.Денікін наказав голові формувальної комісії полковнику Яну Червінці "сформувати стільки чесько-словацьких частин, скільки він їх взагалі зможе". 1 серпня 1917 р. начальник штабу Південно-Західного фронту генерал М. Духонін віддав наказ, який дозволяв розпочати формування 2-ї чесько-словацької дивізії (командир полковник Канюков). Місцем дислокації обрано Полтавську губернію (район Бориспіль, Березань, Пирятин). Згодом обидві дивізії було об'єднано в Окремий Чесько-Словацький добровільний корпус, під командуванням генерала В.Шокорова. Т.Масарик у своїх споминах згадував, що розглядалась кандидатура генерала М.Духонін на посаду командира корпусу, яку він сам підтримував, але було вирішено зупинитись на етнічному чеському офіцерові [8, 164]. Центром формування корпусу обрано Київ, а запасної бригади – Житомир [2, 77-79].

Розчарувавшись у дієвості революційного уряду О.Керенського, Т.Масарик спрямував зусилля на те, щоб добитись від Франції згоди на повне матеріальне забезпечення Чесько-Словацького корпусу та перевезення його на Західний фронт. 29 липня 1917 р. Т.Масарик виїхав до Києва, 6 серпня 1917 р. прибув до полків 2-ї дивізії у Борисполі, 17 серпня 1917 р. відвідав полки Чесько-словацької стрілецької бригади у Полонному (Волинь), а далі -табір полонених коло Дарниці та 27 серпня 1917 р. повернувся до Москви [1, 107].

Прихід до влади більшовиків, в результаті перевороту 25 жовтня 1917 р., змінив державну політику Росії. В. Ленін, Л.Троцький та інші більшовицькі лідери оголосили формулу "мир без анексії та контрибуцій". Т.Масарик в телеграмі до російського Генштабу та представників Чесько-словацького корпусу при ньому, І.Клецанду та П.Макса, застерігав, щоб "чехословацькі військові частини в жодному випадку не було використано до теперішньої політичної міжпартійної суперечки" додаючи, що "ми є солдатами, а не поліцаї чи жандарми" [1, 116].

Делікатність становища Чесько-словацького корпусу в нових реаліях засвідчила спроба перевороту київських більшовиків. З початком заворушення у місті, командуючий Чесько-словацьким корпусом генерал В. Шокоров, 27 жовтня 1917 р. видав наказ по корпусу, в якому зокрема зазначалось: "чесько-словацькі частини повинні лишатись на боці додержання повного ладу і допомагати всіма засобами тому що сприяє продовженню війни проти спільного ворога, австро-германців, а тому всі начальники повинні спиняти грабунки й насильство і не допускати руйнування будівель, інтендантських та артилерійських складів та ін. При всіх таких втручаннях необхідно по можливості уникати вживання зброї" [9, 4].

Однак, за наказом нового начальника штабу Київського військового округу генерала М.Квезинського та з відома Генерального Секретаріату УНР, до Києва прибули частини чехословацького корпусу (2-ий полк, артилерійська бригада) із підпорядкованим йому з вересня 1917 р. Слов'янським полком (частини колишнього Корніловського ударного полку, який складався із чехів, сербів і хорватів). Разом із юнкерами 27-29 жовтня 1917 р. вони взяли участь у вуличних боях у Києві. Одна рота 2-го полку отримала наказ очистити Львівську вулицю, а дві інші із залізничної станції направлені для охорони штабу Київського військового округу. Втрати чесько-словацьких військ у сутичках були незначні – загинуло два чесько-словацькі солдати.

Центральний Комітет Чесько-Словацької соціал-демократичної робітничої партії оголосив відозву, в якій відправку чесько-словацьких військ для участі у вуличних боях назвав "неприємною несподіванкою". Газета "Нова Рада" інформувала: "30 жовтня ввечері до Центральної Ради з'явилась делегація від чесько-словацького війська і просила роз'яснити, навіщо їх викликано до Києва і хто тут кому ворог. Викликали їх нібито для охорони складів, а тепер посилають проти робітників та солдатів" [9, 4]. Лишень 5 листопада 1917 р. чесько-словацькі війська були виведені з Києва [10, 3]. Невелика група чехів зі складу Слов'янського полку (командир капітан Немечек) разом із вірними підрозділами генералу М.Квєцінському вирушили на Дон, де вступили до лав Добровольчої армії.

Невдача збройного перевороту не вичерпала конфлікту між більшовиками та Центральною Радою, який перекинувся на вибори до Всеросійських Установчих Зборів. Промовистим фактом було те, що чеські соціалісти закликали "селян-чехів, які живуть на Україні", щоб ті голосували тільки за список української Селянської Спілки, чим проявили поодинокую лояльність, серед партій національних меншостей, стосовно українського національного руху [11, 3]. Крім цього, Т.Масарик прийняв участь у маніфестації 12 листопада 1917 р. галицьких та буковинських українців Києва, які протестували проти передачі Східної Галичини Польщі [12, 2].

Більшовики сприяли появі в середовищі чесько-словацьких організацій радикальних соціалістичних груп. Ще у серпні 1917 р. в Києві виникла Чехословацька соціал-демократична робітничка партія, під керівництвом Арнема Гайса та Алоїза Муна, яка підтримувала гасло світової пролетарської революції. Вона мала забезпечити підтримку вояками Чесько-словацького корпусу російських більшовиків або розкласти їх, як єдину бойову форму. У жовтні 1917 р. київське відділення чеських есдеків нараховувало 1700 членів, у 14 місцевих організаціях [1, 114-115]. Стосовно відносин з проголошеною УНР, Т.Масариком зазначав, що ЧСНР зайняла "як найлояльніше становище щодо українців та Української Народної Республіки" [13, 4].

Для розуміння складних взаємовідносин того часу цікавим є лист генерала М.Алексєєва до майбутнього начальника штабу Чесько-словацького корпусу М. Дітерікса (з 26 січня 1918 р.) від 8 листопада 1917 р. В ньому висловлено стратегічне бачення ролі чехів та словаків, а також відношення білогвардійців до української Центральної Ради: "... нужно направить, все что можно, под благовидными предлогами с фронта... Все чешско-словацкие полки, которые охотно свяжут свою судьбу с деятелями спасения России. Некоторые связи установлены... В управление Рады мы имеем противника умного, серьезного, искусно руководимого извне и оттуда же питаемого деньгами. Одною печатью с нею бороться нельзя. Нужно дискредитировать отдельных лиц, ее составляющих, а целое – как изменческое, наносное" [14, 179-181].

Чесько-словацький корпус опинився між жорнами українського національного руху та більшовиками, а також небезпекою наступу німецько-австрійських військ. На засіданні російського відділення ЧСНР у Києві 1-7 грудня 1917 р. Т.Масарик зазначав, що ситуація "важка, але не безнадійна" і потрібно вгамувувати серед військ пропаганду. Але ці небезпеки швидше згуртували легіонерів, ніж деморалізували. У середині грудня 1917 р. українські військові підрозділи зайняли всі штаби Південно-Західного фронту, який генеральний секретар з військових справ С.Петлюра оголосив Укра-

їнським фронтом. Війська, які підтримували більшовиків, було роззброєно.

В умовах переговорів делегації УНР у Бресті Т. Масарик піклувався, щоб Чесько-словацький корпус став частиною чесько-словацького війська, яке з 3 грудня 1917 р. формувалось у Франції. У випадку укладення УНР миру з Четверним союзом, Т.Масарик погрожував Центральній Раді розірванням відносин. Небезпека опинитись на території союзника Четверного союзу ставила на порядок денний відхід Чесько-словацького корпусу з української території.

Під тиском Т.Масарика та представників Антанти українська сторона сформувала "Комісію в справі формування Чехо-словацького Корпусу на Українській території" у такому складі: голова комісії полковник Пількевич (від Генерального Секретаріату військових справ), Юскевич Д.М. (від Генерального Секретаріату продовольчих справ), Гаєвський Ю.Г. (від Генерального Секретаріату внутрішніх справ), Дьяконенко В.М. (від Генерального Секретаріату міжнародних справ). На засіданні 13 грудня 1917 року комісія прийняла рішення: "дати зазначеному Корпусу можливість закінчити своє формування як з технічного, так і з матеріального боку..." [24, арк.1]. Умовами завершення формування корпусу були: "1. Корпус, прийнявши обов'язок захищати інтереси Української Республіки, кориться всім розпорядженням Української Військової Влади і при потребі продовження війни займає місце на фронті по вказівкам цієї влади. 2. Наколи б виникла потреба захищати від зруйнування та розграбовання злочинним елементом народного майна ... Корпус дає[ть] свою допомогу, згідно з вказівками Української Військової Влади. Але, разом з цим, вживання зазначеного Корпусу, як засобу для міжпартійної, або міжнародної боротьби визнається недопустимим. 3. При демобілізації зазначений Корпус здає всю зброю і військове майно в розпорядження Української Військової Влади" [24, арк.1-13в]. 17 грудня 1917 р. постанова була затверджена генеральним секретарем з військових справ С.Петлюрою. Однак, наступний перебіг подій показав всю ілюзорність сподівань Української Центральної Ради.

Наступ більшовицьких військ, який відбувався через територію Полтавської губернії, де розташовувались частини 2-ї чесько-словацької дивізії, змусив ЧСНР вдатись до переговорів із сильнішою стороною. 18 січня 1918 р. з більшовицьким командуванням було укладено таємну угоду про "суворий збройний нейтралітет".

29 січня 1918 р. Т.Масарик, П.Макса, а також представники французької, британської та сербської військових місій, зустрілись із полковником М.Муравйовим та українським радянським військовим секретарем Ю. Коцюбинським. На основі домовленості було видано наказ В.Шокорова "всім чехословацьким військам організованим в Росії та Україні визнавати строгий збройний нейтралітет, щодо внутрішньо політичних питань Росії та України і доручається чехословацьким частинам несення тільки гарнізонної охоронної служби, як це було до цього часу".

В другій половині лютого 1918 р. розпочалась евакуація Чесько-словацького корпусу із Правобережної України. Вже 7 лютого 1918 р. розпочав піший відхід найзахідніший 4-й стрілковий полк із Полонного до Житомира і далі на Київ. Розміщений 1-й полк у столиці забезпечував відступ цілої 1-ї чесько-словацької дивізії.

При відступі дійшло до ар'єргардних боїв чесько-словацьких військ із німецькими передовими частинами біля Коростишева і Царівки. Легіонери 8-го полку стерегли київський ланцюговий міст через Дніпро. 1 березня 1918 р. вся 1-а дивізія Чесько-Словацького Корпусу

переправилась на східний берег Дніпра. Того ж дня до міста вступили перші німецькі підрозділи, з якими мали короткий бій за східні передмістні укріплення роти 2-го чехословацького полку. В час, коли Київ вже був під обстрілом німецької артилерії, між іншим озброєнням, чеським військовим вдалось вивезти аероплани 1-го чесько-словацького авіазагону, створеного 17 лютого 1918 р. поручником Філоу (8 аеропланів). Це була перша авіаційна частина в історії чеських збройних сил [15, 2].

Розміщені у Полтавській губернії, полки 2-ї чесько-словацької дивізії рекувізувавши вагони та локомотиви забезпечили виїзд цілого корпусу за межі України. На залізничному вузлі Бахмач 8-11 березня 1918 р. дійшло до запеклих боїв, за участі більшовицьких загонів, із німецькими військами. Останній ешелон із чесько-словацькими військами залишив Бахмач 13 березня 1918 р. У цих ар'єргардних боях загинуло 45 чесько-словацьких вояків, 41 пропав безвісті і 210 зазнали поранень [1, 141]. За Бахмачем ешелони 1-ї чехословацької дивізії вийшли через Ворожбу на Курськ, а полки 2-ї дивізії рухались від Полтави до Харкова та Білгорода. Так, для Чесько-словацького корпусу тільки розпочиналась трансибірська епопея.

Таким чином, ЧСНР та командування Чесько-словацьким корпусом відіграли значну роль бойових діях на Південно-Західному фронті у 1914-1918 рр. Водночас, під час бойових дій УНР із збройними силами більшовицької Росії чехи та словаки, своїм нейтралітетом, сприяло окупації української території більшовицькими військами.

- Pichlik K., Klipa B., Zabloudilova J. Českoslovenští legionáři (1914-1920). – Praha, 1996. – 280 s. 2. Татаров Б. Новітні гусити. Чесько-словацькі військові формування у російському війську (серпень 1914 – квітень 1918 рр.). – Київ, 2010. – 104 с. 3. Надольская В. Хозяйственная деятельность иностранных колонистов Вольнской губернии (вторая пол. XIX – начало XX вв.)//Социальная трансформация и межэтнические отношения на Правобережной Украине 19-начала 20 вв. – Москва, 2008. – С.89-131. 4. Каржанский Н.(Качановъ). Чехо-словаки въ Россіи. По неизданнымъ официальнымъ документамъ. – Москва,1918. – 95 с. 5. Dangi V. Rakusko-uhorska armáda a slovenska spoločnosť v predvečer prvej svetovej vojny// Čaplovič M., Stanova M. Slovensko v dejinách 20. storočia. Kapitoly k spoločenským a vojensko-politickým udalostiam. K 70. Narodeninám PhDr. Mariana Hronského, DrSc. – Bratislava, 2010. – С.39-56. 6. Грушевський М. Спомини. Частина II// Київ. – 1989. – №10. – С.122-158. 7. Жилин А.П.Последнее наступление (июль 1917 г.) – Москва, 1983. – 104 с. 8. Масарик Т.Світова революція за війни й у війні 1914-1918. Спомини. – Львів,1935. – 551 с. 9. Наказ командира чехословацького корпусу//Нова Рада. – №176 (3 листопада 1917 р.). – С.4. 10. Нова Рада. – №179 (7 листопада 1917 р.). – С.3. 11. Заклик чеських соціал-демократів//Нова Рада. – №181 (9 листопада 1917 р.). – С.3. 12. Протест галичан//Нова Рада. – №186 (15 листопада 1917 р.). – С.2. 13. Заява Чесько-словацької Народної Ради// Нова Рада. – №191 (21 листопада 1917 р.). – С.4. 14. Генерал Дитерихс/Цветков В.Ж. – Москва, 2004. – 634 с. 15. Rajlich J, Sehnal J.Ceskoslovenske letectvo 1918-1924. – Praha, 1992. – 58 s. 16. Husa V. Dějiny Československa. – Praha, 1961. – 510 s. 17. Pichlik K.Vzpoury navrátilců z ruskeho zajetí na jaře 1918. Praha, 1964. – 114 s. 18. Зайончковский А.Мировая война 1914-1918. – Т.2 Кампания 1916-1918 гг. – Москва, 1938. – 288 с. 19. Чапек К. Бєсїди з Томашем Масариком. – Львів, 2010. – 464 с. 20. Масарик Т.Г. О большевизмѣ. – Прага,1921. – 60 с. 21. Винниченко В. Щоденник. – Т.1.1911-1920. – Едмонтон-Нью-Йорк, 1980. – 500 с. 22. Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918. – Київ-Філадельфія, 1995. – 494 с. 23. Шубин Г. Ярослав Гашек. – Москва,1982. – 64 с. 24. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф.1076. – Оп.3. – Спр.18.

Надійшла до редколегії 10.04.12

К. Левицька, асп.

3 ІСТОРІЇ СТАНОВЛЕННЯ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ В ДОБУ ДИРЕКТОРІЇ: ІСТОРІОГРАФІЯ

*У статті висвітлено дискусійні питання в історіографії щодо парламентаризму в період Директорії.
The article deals with controversial issues in the historiography of parliamentarism in the Directory.*

З часу початку постанов Директорії перед нею стояв складний вибір самостійного політичного майбутнього відродженої Української Народної Республіки. Це мала бути європейська модель, що передбачала розвиток парламентаризму за принципом розподілу влад, або диктатура пролетаріату як основа ідейної доктрини. Дискусії з приводу вибору одного з цих двох шляхів призвели до появи третього варіанту, який полягав у створенні вертикалі трудових рад на місцях, де ядром виступав Конгрес трудового народу. Однак через широке використання популістських гасел Захід звинуватив Директорію у сприянні більшовизму, а Росія – у потуранні буржуазному націоналізму.

Вітчизняна історіографія, висвітлюючи добу Директорії, назбирала вдосталь недоліків. Слід зазначити, що багатьом дослідженням даного періоду характерними були тенденційність, антинауковість та заангажованість. Історичні факти часто ігнорувались чи висвітлювались крізь призму ідеологічних стереотипів.

Такої негативної тенденційності першими сприяли відомі громадські та політичні діячі, серед яких П. Христюк, В. Липинський, М. Шаповал, І. Мазепа та інші. Дослідники здійснили вагомий внесок у висвітленні набутого в той час досвіду, але навіть в еміграції вони продовжували гостру ідейну боротьбу, намагались виправдати діяльність своїх політичних партій, а відповідальність за поразку та втрату національної державності переклали на плечі своїх опонентів.

П. Христюк, аналізуючи проблеми українського державотворення, зазначав, що Директорія за соціально-політичним критерієм виглядала досить безбарвною, ті

представники політичних сил, що вона об'єднала навколо себе, на думку історика, досить погано зналися на тодішніх світових реаліях, загальнополітичних справах, не мали достатнього досвіду у накресленні напрямку та тактики боротьби [24]. На думку В. Липинського з приводу подій 1917-1921 рр.: "Трьох синів рідних має сьогодні наша мати – спільна наша людська громада – Україна: хлібороба-гетьманця і неомонархіста, більш або менш соціалістичного інтелігента – демократа і республіканця, і пролетаря-більшовика та інтернаціоналіста. Всі сини її поріженні, кволі, слабосилі й сильної, об'єднуючої їх всіх національної ідеї вони досі для громади своєї створити були не в силі" [14]. У праці "Велика революція і українська визвольна програма" М. Шаповал висвітлює власну позицію з приводу 1917-1921 рр. вітчизняної історії, в ній автор виклав детальний аналіз аспектів формування особового складу Директорії, охарактеризував міжособистісні стосунки окремих політиків. В тому числі виклав власне бачення стосовно непорозуміння з С. Петлюрою ще від часів Центральної Ради. На думку М. Шаповала, саме минуле кожного, хто був причетний до Директорії і хто ввійшов до її складу, лякало найбільше, бо воно могло призвести до розколу та поразки [25]. Таким чином, ці роботи дозволяють створити комплексну картину про тогочасні реалії політичних процесів 1918-1920 рр. загальом та зрозуміти окремі аспекти і закономірності еволюції ідеї парламентаризму зокрема.

У серпні 1918 р. українські партії, які створили Український Національний Союз, почали вимагати вироблення виборчого законодавства та скликання Сейму.

© Левицька К., 2012